

УДК 349.6 (477)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МЕТОДІВ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

**Ю.А. КРАСНОВА, кандидат юридичних наук,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

Стаття присвячена проблемним питанням права екологічної безпеки, впливу методу правового регулювання на формування його як галузі. Зроблено висновок про роль методу правового регулювання у визначенні меж права екологічної безпеки як галузі права.

Методи правового регулювання, екологічна безпека, метод екологізації.

Останнім часом у системі права України спостерігається процес дроблення галузей права. Усе частіше обґрунтовується галузева самостійність ще недавно інститутів та підгалузей права. В екологічному праві – природоресурсного та природоохоронного права, права екологічної безпеки тощо. Природоресурсне право в свою чергу поділяють на земельне, лісове, водне, флористичне, фауністичне право тощо. Неконтрольований процес такого дроблення з часом може мати наслідком зникнення екологічного права як самостійної галузі або зведення її виключно до меж природоохоронного права, що, безперечно, є негативною тенденцією.

Водночас, мають місце і прояви розширення меж класичного розуміння екологічного права, що пов'язано з активним розвитком суспільних відносин, особливо у сфері забезпечення екологічної безпеки, які в останній час привертають все більше наукового інтересу, результатом якого є пропозиція виділити такі відносини у самостійну галузь права – право екологічної безпеки [1, с. 11–22]. Щоправда, таке «розширення» не завжди є логічним та належним чином обґрунтованим.

Загалом позитивно оцінюючи позицію щодо необхідності подальшого активного розвитку суспільних екологічних правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки, спробуємо розглянути питання про можливість виділення цього напрямку екологічних правовідносин у самостійну галузь за допомогою дослідження методів правового регулювання екологічної безпеки.

Тому **метою** нашої статті стане дослідження методу правового регулювання у визначенні меж права екологічної безпеки, характеристики його як самостійної галузі права.

Слід зазначити, що проблемам методу правового регулювання було присвячено чимало праць теоретиків права, зокрема: С.С. Алексєєва, А.М. Вітченка, Д.М. Генкіна, В.Д. Сорокіна, Л.С. Явіча. Особливості галузевих методів досліджувалися С.А. Зінченком, І.Є. Краськом,

В.І. Корецьким, А.Б. Пешковим, А.І. Процевським, І.В. Рукавішніковою, В.Ф. Яковлевим та іншими. Але більшість цих наукових розвідок через об'єктивні причини не можуть належним чином відображати зміни, що сталися у суспільних відносинах останнього десятиріччя.

З'ясовуючи роль методу правового регулювання у встановленні меж права екологічної безпеки та ідентифікації його як самостійної (не комплексної) галузі права, найперше хотілося б звернути увагу на визначення поняття методу правового регулювання.

Незважаючи на те, що метод уже давно є об'єктом дослідження юридичної науки, до сьогодні не сформовано єдиного підходу до його визначення. Так, метод розглядають як спосіб [2, с. 516], сукупність способів правового впливу [3, с. 290] чи правового регулювання [4, с. 109]; як сукупність прийомів і способів [5, с. 491], юридичних засобів [6, с. 326]; як способи, засоби і прийоми правового регулювання [7, с. 156].

Цікавим з цього погляду є тлумачення Л.С. Явіча, який визначив метод правового регулювання як спосіб впливу держави за допомогою правових норм на суспільні відносини, спосіб впливу на поведінку людей як учасників суспільних відносин з тим, щоб вони діяли відповідно до норм права в інтересах суспільства [8, с. 47]. С.Н. Братусь розглядав метод правового регулювання як сукупність прийомів формування поведінки людей і організацій, закріплення за ними відповідних прав і обов'язків [9, с. 50]. А.М. Вітченко визначив метод правового регулювання як сукупність юридичних прийомів, засобів, способів, які відображають своєрідність впливу галузі права на суспільні відносини та спрямовані безпосередньо на формування й вираження зовні можливої та необхідної поведінки суб'єктів, які регулюються даною галуззю правовідносин [10, с. 52].

Крім того, необхідно враховувати, що в юридичній літературі розрізняють методи галузі права та методи правового регулювання [11, с. 26]. Отже, кожна група відносин, що визначають предмет галузі права, вимагає специфічних засобів нормативно-правового регулювання, які реалізуються у методах.

Так, під методами галузі права розуміють сукупність способів, засобів, прийомів, шляхом яких право впливає на волю людей. Регулювання відносин, що становлять предмет права екологічної безпеки, здійснюється в нормативному порядку, який характеризують юридичний статус сторін у правовідносинах, юридичні факти, з якими пов'язане виникнення, зміна та припинення правовідносин, визначення прав та обов'язків суб'єктів, захист їх прав та законних інтересів, юридичну відповідальність і т. ін.

У свою чергу, методами правового регулювання визнаються способи правового впливу, які реалізуються шляхом законодавчого закріплення елементів системи права екологічної безпеки, важливих для правового регулювання, структури органів управління, кола осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, встановлення вимоги до здійснення видів діяльності, які можуть шкідливо впливати на довкілля та життя і здоров'я людей за допомогою диспозитивного або імперативного підходів.

Методи правового регулювання включають наступні компоненти:

- порядок виникнення прав та обов'язків сторін (із закону, з договору, із акта застосування права тощо);
- ступінь самостійності суб'єктів при виникненні прав і обов'язків (рівність сторін або відносини влади і підпорядкування);
- способи регулювання активності суб'єктів права (заборони, розпорядження, дозволу, рекомендації, заохочення);
- способи забезпечення прав та обов'язків (судовий та інший порядок).

Різні поєднання цих компонентів утворюють метод конкретної галузі права. Так, в еколого-правовій літературі зазначається, що для екологічного права центральним є метод екологізації [12]. Вважається, що метод екологізації є основним методом екологічного права, оскільки відображає його специфіку і так само, як і галузь права, є комплексним методом.

Метод екологізації притаманний і праву екологічної безпеки як складової екологічного права. Його застосування обумовлено наступним. Будь-який вид права природокористування є небезпечним, тому має враховувати закони природи, підпорядковуватися їм. Щоб це відбувалося не стихійно, а упорядковано, необхідно екологізувати кожен дію, пов'язану із впливом на навколишнє природне середовище цієї сфери. Метод екологізації застосовується шляхом визначення у законодавстві:

- об'єктів природного середовища, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності, чи використання яких потребує спеціального правового регулювання;
- органів, які здійснюють регулювання використання природних ресурсів, контролюють дотримання правил природокористування та охорони довкілля;
- екологічних прав і обов'язків природокористувачів і власників природних ресурсів;
- екологічних вимог щодо всіх видів виробничої та іншої господарської і рекреаційної діяльності, які впливають на стан довкілля;
- юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил.

Натомість у теорії права розрізняють два протилежних методи правового регулювання: імперативний (авторитарний) і диспозитивний (заохочувальний, цивільно-правовий). Імперативний та диспозитивний методи входять складовими частинами в метод екологізації та реалізують його.

Імперативний метод базується на застосуванні владних юридичних приписів, які не допускають відступів від чітко встановленого правила поведінки. Іншими словами, суб'єкти правовідносин вправі здійснювати лише ті дії, які їм дозволені.

Цьому методу притаманні такі способи регулювання, як:

- влади й підпорядкування, що виражається в праві екологічної безпеки у законодавчому встановленні обов'язку центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій здійснювати технічні й інші заходи для запобігання шкідливому впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє природне середовище, виконувати екологічні

вимоги при плануванні, розміщенні, будівництві та експлуатації об'єктів шкідливого впливу на довкілля, передбаченому ст. 10 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» та деталізовані у розділі XI, присвяченому заходам щодо забезпечення екологічної безпеки;

– дозвільно-ліцензійний, що передбачає надання права здійснювати господарську діяльність з використання природних ресурсів або здійсненню викидів і скидів забруднюючих речовин, розміщення відходів лише на підставі отримання спеціальних ліцензій або дозволів, передбачених Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», поресурсовими нормативними актами, а також Законами України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» та «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності»). Так, зокрема, ч. 2 ст. 55 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» передбачається, що розміщення відходів може здійснюватися лише за наявності спеціального дозволу на визначених місцевими радами територіях у межах установлених лімітів з додержанням санітарних і екологічних норм способом, що забезпечує можливість їх подальшого використання як вторинної сировини і безпеку для навколишнього природного середовища та здоров'я людей;

– наказу, що виражається у встановленні обов'язку зупинити чи припинити діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона призвела чи призводить до порушення вимог екологічних стандартів, а також ліквідувати та компенсувати наслідки заподіяної шкоди довкіллю та життю і здоров'ю людини, що передбачається постановою Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. № 2751-XII «Про затвердження Порядку обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища» [13]);

– заборони, що передбачає встановлення законодавчого припису, яким забороняється вчиняти певні дії. Наприклад, визначаючи межі екологічно обґрунтованої поведінки, екологічне законодавство забороняє впровадження винаходів, нових технологічних систем, устаткування, речовин і матеріалів, якщо вони не задовольняють вимогу охорони довкілля, нормативу санітарно-гігієнічної безпеки (ст.ст. 10, 56, 57 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища»).

У свою чергу, диспозитивний метод надає можливість самим учасникам правовідносин самостійно визначати свою поведінку у рамках правових приписів. При цьому сторони виступають в якості рівних суб'єктів, добровільно приймають на себе зобов'язання щодо один у одного. Інакше кажучи, особи мають право здійснювати будь-які дії, прямо не заборонені законом. Наприклад, кожний може вибрати будь-який варіант зменшення викидів (скидів) забруднюючих речовин (запровадити нову технологію, зменшити кількість джерел, що забруднюють довкілля, перейти на новий вид енергозабезпечення виробництва тощо), аби це призвело до дотримання встановлених для даного підприємства нормативів гранично допустимих викидів.

Водночас, слід погодитися з науковою позицією про те, що еколого-правовим дисциплінам, у тому числі й праву екологічної безпеки, притаманний і змішаний метод правового регулювання, який включає в себе як імперативні, так і диспозитивні способи і прийоми [14, с. 12]. Прикладом існування такого методу в праві екологічної безпеки можуть слугувати договірний та стимулятивний способи правового регулювання.

Наприклад, у межах публічно-правової природи права екологічної безпеки договірний спосіб реалізується через так званий публічно-правовий договір щодо надання всім суспільством права суб'єктам господарювання здійснювати небезпечні впливи на найвище соціальне благо – навколишнє природне середовище. Разом із тим, такий спосіб правового регулювання задовольняє приватно-правові інтереси суб'єктів господарювання, коли вони виконують свої зобов'язання щодо укладення договорів екологічного страхування, договорів на проведення екологічної експертизи, екологічного аудиту тощо [15, с. 14].

Спосіб стимулювання полягає у реалізації законодавчих положень, спрямованих на стимулювання суб'єктів правовідносин у сфері забезпечення екологічної безпеки в ініціативному порядку приймати і здійснювати заходи щодо ефективного виконання екологічних вимог. До таких положень належать, зокрема, встановлення плати за негативні впливи на стан навколишнього природного середовища; встановлення податкових та інших пільг, що надаються державним та іншим підприємствам, установам і організаціям, в тому числі природоохоронним, при впровадженні маловідходних і безвідходних технологій і виробництв, використанні вторинних ресурсів, здійсненні іншої діяльності, що забезпечує природоохоронний ефект; звільнення від оподаткування певних суб'єктів (або об'єктів), наприклад екологічних фондів; застосування заохочувальних цін і надбавок на екологічно чисту продукцію; введення спеціального оподаткування екологічно шкідливої продукції, а також продукції, що випускається із застосуванням екологічно небезпечних технологій; застосування пільгового кредитування підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, що ефективно здійснюють охорону навколишнього природного середовища (ст. 48 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища») тощо.

Отже, методами правового регулювання екологічної безпеки є сукупність способів, засобів, прийомів, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки шляхом законодавчого визначення об'єктів, які слід захищати від впливу антропогенної діяльності; органів і осіб, на яких покладається обов'язок забезпечувати екологічну безпеку, екологічних вимог щодо всіх видів виробничої та іншої господарської діяльності, які впливають на стан довкілля, застосування договірних відносин, для яких характерна рівність сторін та юридичної відповідальності за порушення еколого-правових вимог і правил, що реалізуються в межах імперативного, диспозитивного та змішаного способів до встановлення правомочностей суб'єктів цих правовідносин.

Список літератури:

1. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ. посіб. / В.І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
2. Теория государства и права / [под ред. Н.Г. Александрова]. – 2-е изд. – М., 1974. – 664 с.
3. Комаров С.А. Общая теория государства и права / С.А. Комаров.– 2-е изд., испр. и доп. – М. : Манускрипт, 1996. – 316 с.
4. Общая теория права и государства / [под ред. В.В. Лазарева]. – М., 1994. – 348 с.
5. Теория государства и права / [под ред. А.И. Королева, Л.С. Явича]. – Л., 1987. – 549 с.
6. Комаров С.А. Теория государства и права: Учебно-метод. пособ. Краткий учебник для вузов / С.А. Комаров, А.В. Малько. – М. : Издательская группа НОРМА-ИНФРА•М, 1999. – 448 с.
7. Алексеев С.С. Теория права / С.С. Алексеев. – М. : Издательство БЕК, 1995. – 320 с.
8. Явич Л.С. К вопросу о предмете и методе правового регулирования / Л.С. Явич // Вопросы общей теории советского права. – М., 1960.
9. Братусь С.Н. Предмет и система советского гражданского права / С.Н. Братусь. – М. : Госюриздат, 1963. – 196 с.
10. Витченко А.М. Метод правового регулирования общественных отношений / А.М. Витченко. – Саратов, 1974. – С. 52–60.
11. Ерофеев Б.В. Экологическое право: Учеб. пособ. для студентов учреждений среднего профессионального образования. – М. : ФОРУМ: ИНФРА-М, 2002. – 320 с.
12. Петров В.В. Концепция экологического права как правовой общности науки и учебной дисциплины / В.В. Петров // Весник МГУ. – 1987. – № 5. – С. 342. – (Серия II. Право).
13. Порядок обмеження, тимчасової заборони (зупинення) чи припинення діяльності підприємств, установ, організацій і об'єктів у разі порушення ними законодавства про охорону навколишнього природного середовища : постанова Верховної Ради України від 29 жовтня 1992 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 46. – Ст. 637.
14. Попов В.К. Метод правового регулювання екологічних відносин // Екологічне право України: підруч. для студентів юрид. вищ. навч. закладів / В.К. Попов, А.П. Гетьман, С.В. Разметаєв та ін. ; за ред. В.К. Попова та А.П. Гетьмана. – Х. : Право, 2001. – 479 с.
15. Краснова М.В. Договори в екологічному праві України: навч. посіб. / М.В. Краснова. – К. : Алерта, 2012. – 216 с.

Статья посвящена проблемным вопросам права экологической безопасности, влиянию метода правового регулирования на формирование его как отрасли права. Сделан вывод о роли метода правового регулирования в определении границ права экологической безопасности как отрасли права.

Методы правового регулирования, экологическая безопасность, метод экологизации.

The article is devoted to the problem area right environmental safety, impact on regulation method of forming it as an industry. The conclusion about the role of regulation in the method of determining the limits of law as an area of environmental safety law.

Methods of regulation, environmental safety, method of greening.

